

ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΜΠΟΡΙΚΟΛΟΓΩΝ

Κράτος, Οικονομία & Επιχείρηση

24^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου

Εισηγήσεις:

Νίκος Αλιβιζάτος	Χριστίνα Λιβαδά
Νικόλαος Βερβεσός	Δημήτρης Λουκάς
Γεράσιμος Γιαννόπουλος	Αλεξάνδρα Μικρουλέα
Χρήστος Γκόρτσος	Δημήτρης Σπυράκος
Βασίλειος Καραγιάννης	Έφη Τζίβα
Θεόδωρος Κουτσούμπας	Ελένη Τροβά
Γεώργιος Δελλής	Νικόλαος Φαραντούρης
Μιχαήλ-Θεόδωρος Μαρίνος	Νικόλαος Φλώρος

Παρεμβάσεις:

Αντιγόνη Αλεξανδροπούλου
Μάρθα Καββαθά
Άννα Μήτσου
Αντιγόνη Παπανικολάου
Χρήστος Παρασκευόπουλος-Κόλιας
Χριστίνα Ταρνανίδου

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Κράτος, Οικονομία και Επιχείρηση

24^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου

Ιωάννινα, 17, 18 & 19 Οκτωβρίου 2014

Εισηγητές:

Νίκος Αλιβιζάτος	Χριστίνα Λιβαδά
Νικόλαος Βερβεσός	Δημήτρης Λουκάς
Γεράσιμος Γιαννόπουλος	Αλεξάνδρα Μικρουλέα
Χρήστος Γκόρτσος	Δημήτρης Σπυράκος
Βασίλειος Καραγιάννης	Έφη Τζίβα
Θεόδωρος Κουτσούμπας	Ελένη Τροβά
Γεώργιος Δελλής	Νικόλαος Φαραντούρης
Μιχαήλ-Θεόδωρος Μαρίνος	Νικόλαος Φλώρος

Παραμβαίνοντες:

Αντιγόνη Αλεξανδροπούλου
Μάρθα Καββαθά
Άννα Μήτσου
Αντιγόνη Παπανικολάου
Χρήστος Παρασκευόπουλος-Κόλιας
Χριστίνα Ταρνανίδου

NOMIKH BIBΛIOΘΗKH

Κράτος, Οικονομία και Επιχείρηση

ISBN 978-960-562-396-8

Σύμφωνα με το Ν. 2121/93 για την Πνευματική Ιδιοκτησία απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, η αποθήκευσή του σε βάση δεδομένων, η αναμετάδοσή του σε ηλεκτρονική ή οποιαδήποτε άλλη μορφή και η φωτοανατύπωσή του με οποιονδήποτε τρόπο, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

ΔΗΛΩΣΗ ΕΚΔΟΤΙΚΟΥ ΟΙΚΟΥ

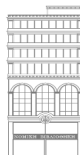
Το περιεχόμενο του παρόντος έργου έχει τύχει επιμελούς και αναλυτικής επιστημονικής επεξεργασίας. Ο εκδοτικός οίκος και οι συντάκτες δεν παρέχουν διά του παρόντος νομικές συμβουλές ή παρεμφερείς συμβουλευτικές υπηρεσίες, ουδεμία δε ευθύνη φέρουν για τυχόν ζημία τρίτου λόγω ενέργειας ή παράλειψης που βασίστηκε εν όλω ή εν μέρει στο περιεχόμενο του παρόντος έργου.

Art Director:	Θεόδωρος Μαστρογιάννης
Υπεύθυνος Παραγωγής:	Ανδρέας Μενούνος
Φωτοστοιχειοθεσία:	Χρύσα Ζαργιαννάκη
Παραγωγή:	NB Production AM120515M23

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Μαυρομυχάλη 23, 106 80 Αθήνα
Τηλ.: 210 3678 800 • Fax: 210 3678 819
<http://www.nb.org> • e-mail: info@nb.org
Αθήνα: Μαυρομυχάλη 2, 106 79 • Τηλ.: 210 3607 521
Πειραιάς: Φίλωνος 107-109, 185 36 • Τηλ: 210 4184 212
Πάτρα: Κανάρη 15, 262 22 • Τηλ.: 2610 361 600
Θεσ/νίκη: Φράγκων 1, 546 26 • Τηλ.: 2310 532 134

number of Europe's 500
dynamic enterprises

Committed to excellence

© 2015, ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΕΒΕ

ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΜΠΟΡΙΚΟΛΟΓΩΝ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

- ΠΡΟΕΔΡΟΣ: ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΠΕΡΑΚΗΣ
Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών
- Α΄ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΑΚΗΣ
Καθηγητής Πανεπιστημίου Θράκης
- Β΄ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ: ΙΩΑΝΝΑ ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΟΥ
Δικηγόρος
- ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ: ΣΠΥΡΟΣ Γ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ
Δικηγόρος, LL.M.
- ΕΙΔ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΛΕΠΑΚΟΣ
Δικηγόρος, LL.M.
- ΤΑΜΙΑΣ: ΜΑΤΘΙΛΔΗ ΧΑΡΙΣΜΑ
Δικηγόρος
- ΜΕΛΗ: ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΕΛΛΗΣ
Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
- ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΥΓΗΤΙΔΗΣ
Αν. Καθηγητής Πανεπιστημίου Θράκης
- ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΡΟΚΑΣ
Δικηγόρος, ΔΝ

Τόπος Συνεδρίου:

Ξενοδοχείο «Grand Serai Congress & SPA», Ιωάννινα
Γραφεία Συνδέσμου Ελλήνων Εμπορικών: Σόλωνος 73 Αθήνα, Τηλ. Επικοινωνίας:
210-3818956, 3318170 Fax: 210-3818473, 210-3318171
www.syneemp.gr – e-mail: info@syneemp.gr

State, Economy and Enterprise

ISBN 978-960-562-396-8

COPYRIGHT

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, without the prior permission of NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A., or as expressly permitted by law or under the terms agreed with the appropriate reprographic rights organisation. Enquiries concerning reproduction which may not be covered by the above should be addressed to NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. at the address below.

DISCLAIMER

The content of this work is intended for information purposes only and should not be treated as legal advice. The publication is necessarily of a general nature; NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. makes no claim as to the comprehensiveness or accuracy of the information provided; Information is not offered for the purpose of providing individualized legal advice. Professional advice should therefore be sought before any action is undertaken based on this publication. Use of this work does not create an attorney-client or any other relationship between the user and NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. or the legal professionals contributing to this publication.

NOMIKI BIBLIOTHIKI

23, Mavromichali Str., 106 80 Athens Greece
Tel.: +30 210 3678 800 • Fax: +30 210 3678 819
<http://www.nb.org> • e-mail: info@nb.org

© 2015, NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΝΟΤΗΤΑ Ι.

Γενικές Εισηγήσεις

Σύνταγμα, κρίση και αγορές: «Επιστροφή» του κράτους; 3

Νίκος Κ. Αλιβιζάτος

Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου Πανεπιστημίου Αθηνών

Ρύθμιση και απορρύθμιση στο εμπορικό δίκαιο..... 15

Μιχ. – Θεοδ. Δ. Μαρίνος

Καθηγητής Νομικής Σχολής ΔΠΘ

ΕΝΟΤΗΤΑ ΙΙ.

Το κράτος ως επιχειρηματίας

Επιχειρηματικός ανταγωνισμός μεταξύ δημοσίων
και ιδιωτικών επιχειρήσεων 53

Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα

Αν. Καθηγήτρια Νομικής Σχολής Παν/μίου Αθηνών

Κρατική συμμετοχή σε επιχειρήσεις και ενωσιακό δίκαιο 101

Νικόλαος Βερβεσός

Λέκτορας Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

Οι ιδιωτικοποιήσεις και τα όριά τους 145

Βασίλειος Σ. Καραγιάννης

Εντεταλμένος διδασκαλίας (Πάντειο Πανεπιστήμιο),

Ανώτερος Συνεργάτης δικηγορική εταιρία KLC

Οι συμβάσεις συνεργασίας ιδιωτών και Δημοσίου - ΣΔΙΤ 161

Ελένη Τροβά

Δικηγόρος, Δ.Ν.

Το κράτος ως επιχειρηματίας στον τομέα της ενέργειας
εν μέσω κρίσης: Προβλήματα ρευστότητας και
κρατικές ενισχύσεις 189

Νικόλαος Ε. Φαραντούρης

Αναπλ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Πειραιώς,

Κάτοχος της Ευρωπαϊκής Έδρας Jean Monnet στο Δίκαιο & Πολιτικές της ΕΕ

ΕΝΟΤΗΤΑ III.

Στρογγυλό τραπέζι: Η ρύθμιση και η εποπτεία των αγορών στην παρούσα συγκυρία

Σκέψεις αναφορικά με τη ρυθμιστική παρέμβαση,
την μικρο-προληπτική εποπτεία και τη διαχείριση κρίσεων
στο τραπεζικό σύστημα..... 205

Χρήστος Βλ. Γκόρτσος

Καθηγητής Διεθνούς Οικονομικού Δικαίου στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών

Η ρύθμιση και η εποπτεία των αγορών στην παρούσα συγκυρία 221

Γιώργος Δελλής

Αν. Καθηγητής Νομικής Σχολής Αθηνών

Η εποπτεία της αγοράς στην παρούσα οικονομική συγκυρία –
Σκέψεις και προκλήσεις από τη σκοπιά
της Επιτροπής Ανταγωνισμού 225

Δημήτρης Λουκάς

Αντιπρόεδρος Ελληνικής Επιτροπής Ανταγωνισμού

Η ρύθμιση και η εποπτεία των αγορών στην παρούσα συγκυρία 245

Δημήτρης Σπυράκος

Δ.Ν., Δικηγόρος, Πρόεδρος Ένωσης Δικαίου Προστασίας Καταναλωτή

ΕΝΟΤΗΤΑ IV.

Το κράτος ως ρυθμιστής και επόπτης της επιχείρησης

Τα όρια ρυθμιστικής παρέμβασης στον χρηματοοικονομικό τομέα 255

Θεόδωρος Κουτσούμπας

Δικηγόρος, Δ.Ν.

Εποπτεία της εταιρίας μέσω των κανόνων εταιρικής διακυβέρνησης στο πλαίσιο της αρχής «συμμόρφωση ή αιτιολόγηση»	291
---	-----

Χριστίνα Λιβαδά

Λέκτορας της Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

Η ρύθμιση της αγοράς μέσω φορολογικών κανόνων	321
---	-----

Γεράσιμος Κ. Γιαννόπουλος

Δικηγόρος DEA

Ο ρόλος του κράτους στις συλλογικές διαδικασίες.....	337
--	-----

Έφη Τζίβα

Αναπλ. Καθηγήτρια Νομικής Σχολής Α.Π.Θ.

Η ευθύνη του κράτους ως ρυθμιστή και επόπτη.....	377
--	-----

Νικόλαος Φλώρος

Δικηγόρος, Δ.Ν.

ΕΝΟΤΗΤΑ V.

Παρεμβάσεις

Νέα πρόταση Οδηγίας για την ενίσχυση της θέσης του μετόχου, τις αμοιβές μελών Δ.Σ. και τη διαφάνεια του ρόλου των πληρεξουσίων συμβούλων και των διαμεσολαβητών	(ένθετο)
---	----------

Αντιγόνη Αλεξανδροπούλου

Λέκτορας Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου,
Δ.Ν. (Μονάχου), LL.M., Δικηγόρος (ΔΣΠ)

Διασφάλιση των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας μετά την αποκρατικοποίηση: Σκέψεις με αφορμή την υπ' αριθ. 1906/2014 απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας	407
---	-----

Μάρθα Καββαθά

Δικηγόρος, Δ.Ν.

Η ευθύνη του κράτους για πλημμελή εποπτεία στον τομέα της ασφαλιστικής αγοράς	433
--	-----

Άννα Μήτσου

Δικηγόρος, Δ.Ν.

Κράτος, Επιχειρήσεις και χρήση Υπηρεσιών Cloud Computing 467

Αντιγόνη Παπανικολάου

Δικηγόρος (LL.M) & Διευθύντρια Νομικών και Εταιρικών Υποθέσεων,
Microsoft Ελλάς, Κύπρος και Μάλτα

Κρυπτονομίσματα (digital- currencies) υπό το φώς
του εποπτικού δικαίου της χρηματαγοράς..... 497

Χρήστος Παρασκευόπουλος-Κόλιας

Δικηγόρος Μ.Δ.Ε., Μ.Sc.

Εξελίξεις στην εποπτεία της κεφαλαιαγοράς: Με αφορμή
το παράδειγμα προσαρμογής στον Ευρωπαϊκό Κανονισμό
648/2012 ('European Markets Infrastructure Regulation' – EMIR).....505

Χριστίνα Ι. Ταρνανίδου

Λέκτορας Εμπορικού και Χρηματοπιστωτικού Δικαίου
Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών,
Νομική Σύμβουλος Χρηματιστηρίου Αθηνών

Συμπεράσματα του Συνεδρίου Ελλήνων Εμπορικολόγων 543

Ευάγγελος Περάκης

Σύνταγμα, κρίση και αγορές: «Επιστροφή» του κράτους;

Νίκος Κ. Αλιβιζάτος
Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου
Πανεπιστημίου Αθηνών

«Η σημαντικότερα καινοτομία του Συντάγματος του 1975, η οποία έχει επίδραση επί [του εμπορικού δικαίου], συνίσταται αναμφισβητήτως εις την θέσιν φραγμών εις την ασύστολον, αντικοινωνικήν ή εναντίον των συμφερόντων της εθνικής οικονομίας άσκησιν της επιχειρηματικής δραστηριότητος».

Η ανωτέρω φράση είναι απόσπασμα εισήγησης για την επίδραση του νέου τότε Συντάγματος στο εμπορικό δίκαιο, σε διημερίδα που διοργάνωσε ο Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών, τον Νοέμβριο του 1975. Ο εισηγητής δεν ήταν συνταγματολόγος. Δεν μπορεί έτσι να του προσαφθεί πρόθεση εντυπωσιασμού ενός ακροατήριου ανέτοιμου ακόμη να δεχθεί την συντελούμενη προοδευτικά από τότε διάχυση του συνταγματικού δικαίου σε όλους τους άλλους κλάδους του δικαίου. Ήταν ο νεαρός τότε καθηγητής του εμπορικού δικαίου Νικόλαος Ρόκας¹.

«Ασύστολη», λοιπόν, «αντικοινωνική» και αντίθετη προς τα συμφέροντα της εθνικής οικονομίας. Εισηγητής αισθανόταν την ανάγκη να χρησιμοποιήσει τόσο βαριά επίθετα για την επιχειρηματική δράση; Γιατί στιγμάτιζε με τόση ένταση το προς αποφυγήν κακό; Τα χρόνια που είχαν προηγηθεί, δηλαδή κατά τη διάρκεια της δικτατορικής επταετίας και λίγο πιο πριν, είχαν σημειωθεί τόσο σοβαρά κρούσματα αδίστακτης επιχειρηματικής δραστηριότητας, ώστε ένας νομικός, χαμηλών κατ' αρχήν, τόνων να αισθάνεται την ανάγκη να χρησιμοποιήσει τόσο οξείς χαρακτηρισμούς;

Η απάντηση, όπως πιστεύω, βρίσκεται αλλού. Η πρόσληψη του μεταδικτατορικού μας Συντάγματος ως «φραγμού» στις υπερβολές της αγοράς και, ταυτόχρονα, ως ερείσματος –νομικού μα και πολιτικού- για τον πιο έντονο παρεμβατισμό του κράτους στην οικονομία, οφειλόταν κατά τη γνώμη μου πρωτίστως στο κλίμα της εποχής. Στην τεράστια δηλαδή απήχηση της ιδεολογίας του κοινωνικού κράτους

1. Βλ. Ν. Ρόκα, «Η επίδραση του νέου Συντάγματος επί του εμπορικού δικαίου», in Η επίδραση του νέου Συντάγματος επί του ιδιωτικού και του δημοσίου δικαίου, πρόλ.: Αλ. Σακελλαρόπουλου, εισαγ.: Γ. Μαργακόπουλου, Αθήναι, Δημοσιεύματα του Ελληνικού Ινστιτούτου Διεθνούς και Αλλοδαπού Δικαίου, 1976, σ. 37.

και της αριστεράς/κεντοαριστεράς ακόμη και στον κόσμο των Ελλήνων νομικών, σε ένα περιβάλλον δηλαδή μάλλον συντηρητικό και συνθήτως απρόθυμο να παρασυρθεί από συνθήματα και μεγάλα λόγια.

Δεν θα με απασχολήσει το αν η αντίδραση αυτή ήταν δικαιολογημένη ύστερα από τόσα χρόνια άκρως συντηρητικού λόγου των κυβερνώντων επί χούντας αν όχι και από το τέλος του Εμφυλίου. Ένα τέτοιο εγχείρημα θα μπορούσε να αποτελέσει θέμα εισήγησης σε ένα συνέδριο ιστορικών. Πολύ περισσότερο που, για τους Έλληνες νομικούς, η «σοσιαλδημοκρατική» αυτή ανάγνωση του Συντάγματος, δεν πχούσε τότε ούτε ανατρεπτική, ούτε καν καινούργια:

Ιδού πώς ο Κωνσταντίνος Τσάτσος, δηλαδή ο κατά πολύ σπουδαιότερος ιδεολογικός εκφραστής της συντηρητικής παράταξης στην Ελλάδα, τοποθετούσε στη Βουλή, το 1947, το πρόβλημα των σχέσεων πολιτείας και ατόμου, δηλαδή τη σχέση κράτους και οικονομίας, επ' ευκαιρία της κατάρτισης όχι απλώς ενός τυχαίου νομοσχεδίου αλλά του μεταπολεμικού Συντάγματος της χώρας, του Συντάγματος του 1952. Απευθυνόμενος σε έναν βουλευτή, χωρίς καθηγητικές περγαμνές, ο οποίος του προσήπιε ότι, με το να εξαιρεί τη ραδιοφωνία από τις εγγυήσεις της ελευθεροτυπίας ενδίδει «προς την εγχειανήν αντίληψιν της παντοδυναμίας του κράτους», ο μετέπειτα Πρόεδρος της Δημοκρατίας του απαντούσε:

«[...] η βασική [μας] διαφωνία είναι το πού θα έχουμε μείζονα εμπιστοσύνην. Προς την πολιτείαν ή προς το άτομον. Αυτή είναι η βασική διαφωνία. Η άποψις η δική μου είναι υπέρ της πολιτείας. Εμπιστεύομαι περισσότερο εις αυτήν, παρά εις το άτομον έναντι της πολιτείας. Και επειδή ελέχθη ότι επηρεαζόμεθα από τας κρατούσας πολιτικές συνθήκας, σας επαναλαμβάνω ό,τι υποστήριξα απ' αρχής, δηλαδή ότι η όλη σκέψις μου βασίζεται ουχί επί των σημερινών εξαιρετικών περιστάσεων, αλλά επί μιας γενικής τροπής της πολιτικής ζωής της Ευρώπης, η οποία είναι αδύνατον να χειραφετηθή από αυτόν τον αγώνα μεταξύ πολιτείας και ατόμου. Είναι εν πρόβλημα το οποίον θα αποτελέση το κεντρικό πρόβλημα του 20ου αιώνας. Και είναι το θέμα το πολιτικόν του άμεσου μέλλοντος»².

Δεν θα πρέπει συνεπώς να εκπλήσσει το γεγονός ότι, στις δυο δεκαετίες του δυσυπόστατου μετεμφυλιακού κοινοβουλευτισμού που επακολούθησαν -της «καχεκτικής» δημοκρατίας, σύμφωνα με τον επιτυχή χαρακτηρισμό του Ηλία Νικολά-

2. Επιτροπή Αναθεώρησης του Συντάγματος (Β' Ψηφίσματος), Εστενογραφημένα Πρακτικά, τ.Γ', Αθήναι, Εθνικόν Τυπογραφείον, 1948, συνεδρ. ΠΙΑ της 29.7.1947, σ. 1018-19.

κόπουλου³- το Σύνταγμα δεν έθεσε φραγμό ούτε και προς την άλλη πλευρά, δηλαδή προς τον παρεμβατισμό του κράτους, ο οποίος, για να επαναλάβω τον όρο του Νικολάου Ρόκα, αποδείχθηκε και αυτός «ασύδοτος». Και αυτό, τύποις βέβαια, για την εξυπηρέτηση του δημόσιου συμφέροντος, το οποίο, εν τούτους, συνέπιπτε συχνά τότε με εκείνο των μεγάλων επιχειρηματιών της εποχής.

Από τις πιο ενδιαφέρουσες αποφάσεις εκείνων των χρόνων, θα θυμίσω την εύκολη επικύρωση από το Συμβούλιο της Επικρατείας της αναγκαστικής συγχώνευσης της Εθνικής Τράπεζας με την Τράπεζα Αθηνών, το 1953, με παράκαμψη των Γενικών Συνελεύσεων των μετόχων των συγχωνευόμενων Τραπεζών. Η σχετική παρέμβαση, όπως κρίθηκε, ήταν συνταγματικά θεμιτή, δοθέντος ότι

«δι' αυτ[ής] εσκοπήθη η εξυγίανσις του όλου τραπεζικού συστήματος της χώρας, εξ ου κατά μέγιστον βαθμόν ήρτηται και η ομαλή λειτουργία της εθνικής οικονομίας, δια της δημιουργίας ισχυρών τραπεζικών εταιριών δια της συγχωνεύσεως εκ των ήδη υφισταμένων τοιούτων, ο σκοπός δε ούτος αποτελεί προδήλως λόγον γενικωτέρου κοινωνικού συμφέροντος»⁴.

Πολύ περισσότερο που, σύμφωνα με την ίδια πάντοτε απόφαση,

«οι μεν μέτοχοι [...] μόνον ενοχικά δικαιώματα έχουν, άτινα δεν περιλαμβάνονται εις την εκ του άρθρου 17 του Συντάγματος προστασίαν, ορώσαν εμπράγματα δικαιώματα αποκλειστικώς [...]»

οι δε συγχωνευόμενες τραπεζικές εταιρίες, που ήταν βέβαια φορείς και εμπράγματων δικαιωμάτων, δεν μπορούσε να θεωρηθεί ότι στερούνταν την ιδιοκτησία τους αφού, όπως έκρινε το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο,

«δια της συγχωνεύσεως, το σύνολον των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων αυτών, ήτοι αι νομικά καθόλου προσωπικότητες των συγχωνευόμενων εταιριών, ενούμεναι, απαρτίζουν το νομικόν πρόσωπον της νέας ανωνύμου εταιρίας»⁵.

Όσο για τον διορισμό με διάταγμα του Διοικητικού Συμβουλίου του νέου νομικού προσώπου, «άνευ γνώμης των μετόχων» των συγχωνευόμενων τραπεζών, μπορεί μεν αυτός καθ' εαυτός να ήταν αντίθετος προς το άρθρο 4 του Συντάγματος

3. Βλ. Η καθεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές, 1946-1967, Αθήνα, εκδ. Πατάκη, 2001.

4. ΣτΕ(Ολ.) 598/1953, παρατίθεται και σχολιάζεται από τον Ιω. Σαρμά, Η συνταγματική και διοικητική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας. Εξελικτική μελέτη των μεγάλων θεμάτων, πρόλ.: Cl. Goyard, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1989, σ. 339 & επ.

5. Ibidem.

του 1952 (το αντίστοιχο, δηλαδή, του σημερινού άρθρου 5§3, το οποίο, ελλείψει τότε διατάξεως αντίστοιχης με το άρθρο 5§1 του ισχύοντος Συντάγματος, αναγνωρίζονταν τότε από τους πάντες ως το συνταγματικό βάθρο της οικονομικής ελευθερίας⁶), πλην όμως ήταν δικαιολογημένος,

«ως προσωρινόν εντελώς μέτρον, αποσκοπούν την εξασφάλισιν της διοικήσεως του νέου νομικού προσώπου και την οργάνωσιν αυτού, μέχρι της ανταλλαγής των μετοχών, οπότε οι μέτοχοι δύνανται να ανακαλέσωσι το προσωρινόν τούτο Δ.Σ. κατ'εφαρμογήν του ανακλητού των εντολοδόχων εν παντί χρόνω».

Ως άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα ανοχής ακραίας κρατικής παρέμβασης από το Συμβούλιο της Επικρατείας, την ίδια περίοδο, θα μπορούσε να αναφερθεί η εύκολη επικύρωση της εκχώρησης του μονοπωλίου των αεροπορικών συγκοινωνιών σε έναν ιδιώτη, τον Αριστοτέλη Ωνάση, το 1956, με την κατάργηση δια νόμου της παλαιάς ΤΑΕ⁷.

Βλέπουμε έτσι ότι, από τις αρχές της δεκαετίας του 1950, υπό την πίεση των προτεραιοτήτων της ανοικοδόμησης και της προσέλκυσης ξένων επενδυτών, διαμορφώθηκαν οι τρεις πυλώνες, πάνω στους οποίους στηρίχθηκε η δικαιολόγηση του παρεμβατικού ρόλου του κράτους στην Ελλάδα, πολύ προτού οι Έλληνες δημοσιολόγοι ανακαλύψουν την γερμανική θεωρία του «οικονομικού Συντάγματος» προς το τέλος της δεκαετίας του 1970⁸: πρώτον, ευρεία εκδοχή του δημόσιου συμφέροντος και ανοχή της σχεδόν ανέλεγκτης επίκλησής του από τη διοίκηση για την επιβολή περιορισμών στην οικονομική και, ειδικότερα, την επιχειρηματική ελευθερία. Δεύτερον, αποκλεισμός των ενοχικών δικαιωμάτων από το πεδίο

6. Έτσι, οι Αλ. Σβώλος και Γ. Βλάχος δίδασκαν ότι μολονότι το Σύνταγμα του 1952 (ούτε όμως και τα παλαιότερα) δεν περιείχε διάταξη «αναφερομένην εις την οικονομικήν ελευθερίαν ή εις τα σχέσεις κράτους και οικονομίας», «δεν ημφισβητήθη παρ' ημίν ότι εις την «προσωπικήν ελευθερία» του άρθρου 4 Συντ. περιέχεται και η ελευθερία της οικονομικής κινήσεως» ακολουθούσε παραπομπή στη σχετική νομολογία του ΣτΕ από την δεκαετία του 1930, βλ. Αλ. Σβώλου & Γ. Βλάχου, Το Σύνταγμα της Ελλάδος, τ.Α', Αθήναι, 1954, σ. 324 & επ. 325.

7. ΣτΕ(Ολ.)3/1956, ΝοΒ Δ'(1956), σ. 481-3.

8. Τότε δημοσιεύθηκε στα ελληνικά, σε μετάφραση του μετέπειτα αντιπροέδρου του ΣτΕ Μιχ. Βροντάκη, άρθρο του κορυφαίου Γερμανού δημοσιολόγου P. Badura με τίτλο «Θεμελιώδη προβλήματα του οικονομικού συνταγματικού δικαίου», (ΝοΒ ΚΔ'(1976), σ. 833 & επ.), το οποίο, όπως έχει παρατηρηθεί, άσκησε μεγάλη επιρροή στην διαμόρφωση της ελληνικής δημοσιολογικής θεωρίας για το οικονομικό Σύνταγμα, βλ. Ελ. Τροβά, «Οικονομικό Σύνταγμα και ευρωπαϊκό δίκαιο», Το Σύνταγμα. Επιστημονικά συνέδρια, Τα εικοσάχρονα του Συντάγματος 1975, πρόλ.: Ν.Κ. Αλιβιζάτου, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1998, σ. 463 & επ. -Είχε προηγηθεί η διδ. διατριβή του μετέπειτα Συμβούλου Επικρατείας Ιω. Τζεβελεκάκη, Ο κρατικός οικονομικός προγραμματισμός εξ απόψεως δημοσίου δικαίου, Αθήναι-Κομοτηνή, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1974.

της συνταγματικής προστασίας της ατομικής ιδιοκτησίας. Και, *τρίτον*, πολύ εύκολη αποδοχή του κατεπείγοντος για την επιβολή τύποις προσωρινών, κατ' ουσίαν όμως οιονεί μόνιμων περιορισμών σε θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών, όπως π.χ. το δικαίωμα εκλογής της διοίκησης ανώνυμης εταιρίας.

Το Σύνταγμα του 1975 δεν έθιξε την παρεμβατική αυτή παράδοση του κράτους στην οικονομία. Τουναντίον, την διευκόλυνε όχι μόνον με τη θέσπιση των γνωστών περιορισμών που έθεσε στις εγγυήσεις των δικαιωμάτων της οικονομικής ελευθερίας, της ιδιοκτησίας και της επιχειρηματικής ελευθερίας (στα άρθρα 5§1, 17§1 και 106§2 του Συντάγματος αντιστοίχως) αλλά, προπάντων, με την πρόβλεψη, *πρώτον*, στο άρθρο 106§1 όχι μόνον του «συντονισμού» της οικονομίας (όπως το πρότεινε τότε η Νέα Δημοκρατία), αλλά και του «προγραμματισμού» της (όπως το ήθελε μεταξύ άλλων και ο Γιάγκος Πεσμαζόγλου σε μια σοσιαλδημοκρατική λογική)⁹ και, *δεύτερον*, των «προγραμμάτων οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης», του άρθρου 79§8, τα οποία εγκρίνει η Ολομέλεια της Βουλής. Την εμπλοκή αυτής της Βουλής, ένας άλλος νομικός ηγίων τόνων, που ούτε αυτός ήταν συνταγματολόγος, ο μετέπειτα καθηγητής Κωνστ. Φινοκαλιώτης, τη χαρακτήρισε το 1980, ως «την σημαντικότερη καινοτομία του Συντάγματος» στο θέμα του προγραμματισμού, αφού, με αυτήν, η χάραξη της μεσομακροπρόθεσμης οικονομικής πολιτικής υποτίθεται πως αφαιρούνταν από την κυβέρνηση και αναθέτονταν στη Βουλή¹⁰.

Έκτοτε, ως γνωστόν, οι διατάξεις αυτές δεν εφαρμόστηκαν ποτέ τουλάχιστον ευθέως. Ούτε βέβαια οι εξ ίσου σημαντικές των παραγράφων 3-6 του άρθρου 106 του Συντάγματος για την εθνικοποίηση επιχειρήσεων «με χαρακτήρα μονοπωλίου» ή με «ζωτική σημασία για την αξιοποίηση του εθνικού πλούτου» ή που «έχουν ως κύριο σκοπό την παροχή υπηρεσιών στο κοινωνικό σύνολο». Αυτό, εν τούτοις, δεν έχει ιδιαίτερη σημασία. Γιατί, παρ' ότι δεν εφαρμόστηκαν αυτές καθ' εαυτές επισήμως, «έδωσαν τον τόνο» στη σχέση κράτους και αγορών τα χρόνια που ακολούθησαν, δηλαδή στα χρόνια της Μεταπολίτευσης. Έτσι, ενώ στα «ελάσσονα», τα δικαστήρια δεν δίσταζαν κατά καιρούς να ακυρώνουν αυθαίρετες πρωτοβουλίες

9. Για την διαμόρφωση του άρθρου 106 Σ., βάσει του κυβερνητικού σχεδίου Συντάγματος και των προτάσεων της τότε αντιπολίτευσης, βλ. Βουλή των Ελλήνων, Ε' Αναθεωρητική, Σύνταγμα 1975. Διάταξις κατ' άρθρον επίσημων σχεδίων-τροπολογιών και ψηφισθέντος τελικού κειμένου, Αθήναι, εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, 1976, σ. 163 & επ.

10. «Σύνταγμα και οικονομικός προγραμματισμός», in Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Νομική Σχολή, Πέντε χρόνια εφαρμογής του Συντάγματος του 1975, Κομοτηνή, 1981, σ. 169 & επ., 182.

11. Αξίζει, πάντως, να αναφερθεί, μια περίπτωση απόπειρας εξαγοράς επιχείρησης από το κράτος,, σύμφωνα με το άρθρο 106§3 του Συντάγματος: επρόκειτο για την εκμετάλλευση των κοιτασμάτων του Πρίνου, στη Θάσο, την αναγκαστική συμμετοχή του ελληνικού Δημοσίου στο

των κυβερνώντων, στα «μείζονα», οι πάσης φύσεως περιορισμοί στη συμβατική και την επιχειρηματική ελευθερία θεωρήθηκαν θεμιτοί. Το ίδιο και στο πεδίο της προστασίας της ιδιοκτησίας, εν όψει του δημόσιου συμφέροντος ή της δημόσιας ωφέλειας, αντιστοίχως που, κατά πάγια νομολογία, δικαιολογούσαν νομοθετικά μέτρα αδιανότα σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, την ίδια εποχή. Όπως εύστοχα παρατηρούσε λίγο αργότερα η Ελένη Τροβά, μια οξυδερκής σχολιάστρια των συνταγματικών μας πραγμάτων,

«μετά από πολυετή νομολογιακή επεξεργασία, εγκαθιδρύθηκε πλέον η σαφής αρχή ότι “όλα επιτρέπονται” με την εξαίρεση ενός δυσδιάκριτου πυρήνα της οικονομικής ελευθερίας, τον οποίο κανείς δεν επιτρέπεται να θίγει»¹².

Εμβληματικές υποθέσεις εκείνης της περιόδου ήταν η εθνικοποίηση της Εμπορικής Τράπεζας και του Ομίλου της, το 1976¹³, η υπαγωγή και διαχείριση των λεγόμενων προβληματικών επιχειρήσεων στον έλεγχο του Οργανισμού Ανασυγκρότησης Επιχειρήσεων (ΟΑΕ), η οποία αποδείχθηκε καταστροφική¹⁴, και η υπόθεση του διυλιστηρίου της ΣΤΡΑΝ, επίσης συμφερόντων Στρατή Ανδρεάδη, με την δια νόμου κατάργηση αμετάκλητης διαιτητικής αποφάσεως που επιδίκαζε σε βάρος του ελληνικού Δημοσίου ιλιγγιώδη για τα τότε δεδομένα αποζημίωση πολλών δισεκατομμυρίων δραχμών¹⁵. Στις δυο τελευταίες αυτές υποθέσεις, τα ευρωπαϊκά δικαστήρια του Λουξεμβούργου και του Στρασβούργου έκαναν αυτό που δεν τόλμησαν τα εθνικά, διαπίστωσαν δηλαδή παραβιάσεις από τον νομοθέτη κανόνων του ενωσιακού εταιρικού δικαίου και της ΕΣΔΑ αντίστοιχα, θέτοντας αυτά, για πρώτη φορά στην οικονομική ιστορία της χώρας μας, όχι απλώς θεωρητικά, αλλά χειρο-

κεφάλαιο των ξένων επενδυτών της οποίας προέβλεπε ο ν. 1701/1987, ένας ad hoc νόμος που δεν εφαρμόστηκε τελικά ποτέ, ούτε και αυτός.

12. «Οικονομικό Σύνταγμα και ευρωπαϊκό δίκαιο», όπ.π., σ. 469.

13. Πριν πάντως από την ένταξη της χώρας στην τότε ΕΟΚ, με μιαν αμφίβολης νομιμότητας (από τη σκοπιά του κοινοτικού δικαίου) μεθόδευση, την οποία τα ελληνικά δικαστήρια δεν θεώρησαν αντίθεση προς τα άρθρα 5§1, 17 και 106§2 Σ., βλ. γι' αυτήν Αρ. Μάνεση, *Αντ. Μανιτάκη και Γ. Παπαδημητρίου*, Η «υπόθεση Ανδρεάδη» και το οικονομικό Σύνταγμα, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Αντ. Σάκουλα, 1991.

14. Προδικαστικό ερώτημα για την παράλειψη των παλαιών μετόχων σε επιβληθείσα αναγκαστική αύξηση του κεφαλαίου «προβληματικής» επιχείρησης έθεσε για πρώτη φορά στο (τότε) ΔΕΚ το ΣτΕ με φορμμή την «υπόθεση Καρέλα, βλ. ΣτΕ 3312/1989). Τα χρόνια που ακολούθησαν, εκδόθηκαν σειρά καταδικαστικών αποφάσεων από το ΔΕΚ στην ανωτέρω και σε πολλές ακόμη «υποθέσεις» που αφορούσαν την υπαγωγή και διαχείριση των «προβληματικών» επιχειρήσεων από τον ΟΑΕ, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 1386/1983 (βλ. μ. ά. τις «υποθέσεις» «Κεραφίνα» (C-134/1991, 135/1991), «Κλωστήρια Βέλγα» (C-19/1990, 20/1991), «ΕΠΑΣ Σωτηρόπουλοι» (C-381-89/1989) «Κεφάλαια-Αθηναϊκή Χαρτοποιία», C-367/96).

15. Βλ. την απόφαση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση Stran κατά Ελλάδος (9.12.1994).

πιαστά όρια σε ατυχείς οικονομικές πρωτοβουλίες ενός κράτους που, ως τότε τουλάχιστον, πίστευε ότι βρίσκεται στο δικαστικό απυρόβλητο

Ανατρέχοντας πάντως στην οικονομική και την δικαστική ιστορία εκείνης της περιόδου, περισσότερο από τις ανωτέρω αποφάσεις εντυπωσιάζει η καθυστέρηση της εφαρμογής των κανόνων του ενωσιακού ειδικά δικαίου από τα ελληνικά δικαστήρια, ακόμη και με τη μορφή της υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων. Λες και δεν ήμασταν το δέκατο πλήρες μέλος της τότε ΕΟΚ από το 1981. Αρκεί να θυμηθεί κανείς ότι η καταλυτική εν προκειμένω σημασίας υπόθεση του «βασικού μετόχου», προέκυψε, 10 και πλέον χρόνια αργότερα¹⁶.

Όσον αφορά πάντως την ΕΣΔΑ, που παραστατικά ο Φαίδων Βεγλερής είχε χαρακτηρίσει το 1977 ως «κείμενο άχρηστο στη ζωή του δικαίου μας» και «νπσίδα ακατοίκητη μέσα σε ένα αρχιπέλαγος νόμων επίμονα, συστηματικά και μόνιμα ασυμβίβαστων προς το γράμμα και το πνεύμα της»¹⁷, την αποτελεσματική εφαρμογή της ασφαλώς επέσπευσε η αναγνώριση της ατομικής προσφυγής, το 1985. Δεν είναι έτσι τυχαίο ότι, στα μέσα της δεκαετίας του 1990, εκτός από την υπόθεση ΣΤΡΑΝ, οι υποθέσεις των *Ιερών Μονών* και *Παπαμιχαλόπουλου*, έθεσαν για πρώτη φορά προ των ευθυνών τους τα ελληνικά δικαστήρια και τους Έλληνες νομικούς γενικότερα ως προς το περιεχόμενο της συνταγματικά προστατευόμενης έννοιας της ιδιοκτησίας και τις συνέπειες της προσβολής της, όχι μόνο με ευθεία στέρηση –η οποία, για να είναι νόμιμη, απαιτεί αναγκαστική απαλλοτρίωση που ως γνωστόν κοστίζει- αλλά με έμμεση αποδυνάμωση, ακόμη και πλήρη, όπως π.χ. με ρυμοτομική απαλλοτρίωση, η οποία, ως γνωστόν δεν κοστίζει τίποτα¹⁸. Την εικόνα συμπλήρωσε μια δεκαετία αργότερα η δέσμη αποφάσεων του ευρωπαϊκού Δικαστηρίου του Στρασβούργου, με τις οποίες καταδικάσθηκε η χώρα μας για την απαγόρευση ανοικοδόμησης σε εκτός σχεδίου εκτάσεις, για μόνο τον λόγο ότι ο προορισμός των εκτάσεων αυτών ήταν να καλλιεργηθούν ή να χρησιμοποιηθούν το πολύ ως βοσκότοποι¹⁹.

16. Βλ. την απόφαση της 16.12.2008 του ΔΕΚ στην «υπόθεση Μηχανικής κατά ΕΣΡ»(C-213/2007), η οποία εκδόθηκε σε απάντηση προδικαστικού ερωτήματος που υπέβαλε η Ολομέλεια του ΣτΕ (απόφαση 3670/2006).

17. Βλ. Φ. Βεγλερή, *Η Σύμβαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και το Σύνταγμα*, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1977, σ. 55.

18. Βλ. *Παπαμιχαλόπουλος* κ.ά. κατά Ελλάδος, αποφάσεις της 24.6.1993 (βάσιμο) και 31.10.1995 (δίκαιη ικανοποίηση), καθώς και *Ιερές Μονές* κατά Ελλάδος της 9.12.1994.

19. Βλ. *ΕΔΔΑ*, *ZANTE* Μαραθωνήσι κατά Ελλάδος, αποφάσεις 6.12.2007 (βάσιμο) και 28.5.2009 (δίκαιη ικανοποίηση), *Ξενοδοχεία Κρήτης* κατά Ελλάδος, αποφάσεις 21.2.2008 (βάσιμο) και 2.12.2010 (δίκαιη ικανοποίηση) και *Θεοδωράκη* κ.ά. κατά Ελλάδος, αποφάσεις της 11.12.2008 (βάσιμο) και 2.12.2010 (δίκαιη ικανοποίηση).

Στο σημείο αυτό, ανοίγω, μια μικρή παρένθεση, για ένα ζήτημα φαινομενικά άσχετο με το αντικείμενο της παρούσας εισήγησης, που όμως επηρέασε και εξακολουθεί να επηρεάζει καίρια την συνταγματική προστασία της επιχειρηματικής δράσης.

Την ίδια ακριβώς εποχή, δηλαδή στις αρχές της δεκαετίας του 1990 και αμέσως μετά την ίδρυση του Ε' Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας, άρχισε να διαμορφώνεται με τρόπο καθαρά πραιτορικό το δίκαιο του περιβάλλοντος. Κεντρική θέση στη σχετική νομολογία είχε, ευθύς εξ αρχής, η έννοια της «βιώσιμης ανάπτυξης» -την πρωτοχρησιμοποίησε το Συμβούλιο της Επικρατείας στην υπόθεση της επέκτασης των διυλιστηρίων Λάτση²⁰- το DNA της οποίας, σύμφωνα με την εύστοχη διατύπωση του Γ. Δελλή, «είναι τόσο οικολογικό όσο και οικονομικό», και απορρέει από την συνδυασμένη εφαρμογή των άρθρων 24 και 106 του Συντάγματος, υπό το φως πλέον όχι μόνον της Διακήρυξης του Ρίο (1992), αλλά και του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου²¹.

Υπ' αυτούς τους όρους, εν τούτοις, η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης προσιδιάζει περισσότερο στην έννοια του δημόσιου συμφέροντος, την οποία και συγκεκριμενοποιεί, και λιγότερο στην έννοια του δικαιώματος. Εξ ου και η εύκολη επίκλησή της από ένα δικαστήριο, το Συμβούλιο της Επικρατείας, η πεμπτουσία της αποστολής του οποίου -σε ό,τι αφορά, ας μου επιτραπεί να πιστεύω, την μεγάλη πλειονότητα των μελών του- είναι η προστασία του δημόσιου συμφέροντος και δευτερογενώς μόνον των συνταγματικών δικαιωμάτων. Σε αυτό ίσως οφείλεται, όπως προσφυώς έχει παρατηρηθεί και από τον Αντ. Παναγόπουλο²², και όχι στην όποια ανάπτυξη του οικολογικού κινήματος, η πληρέστερη προστασία του περιβάλλοντος στην Ελλάδα σε σύγκριση με οποιοδήποτε άλλο έννομο αγαθό και η συνακόλουθη ανάπτυξη του σχετικού δικαίου, ως κλάδου του διοικητικού και λιγότερου του συνταγματικού δικαίου.

Επηρέασε η οικονομική κρίση την κολοβή αυτή συνταγματική προστασία της επιχειρηματικής ελευθερίας στη χώρα μας και, αν ναι, πώς²³;

20. ΣτΕ(Τμ.Ε') 53/1993.

21. Βλ. Γ.Δελλή, «Το ατομικό δικαίωμα αντιμετώπι στο οικονομικό και το οικολογικό γενικό συμφέρον. 1953-2003: η συρρίκνωση της ατομικότητας», in Μιχ. Τσαπόγα & Δημ. Χριστόπουλου, Τα δικαιώματα στην Ελλάδα, 1953-2003. Από το τέλος του Εμφυλίου ως το τέλος της Μεταπολίτευσης, Αθήνα, εκδ. Καστανιώτη, 2004, σ. 207 & επ., 22.

22. Βλ. την αδημοσίευτη -δυστυχώς ακόμη- διδ. διατριβή του *Modèle américain ou modèle européen de justice constitutionnelle. Etude comparative à travers le cas hellénique*, Université d' Aix-Marseille III, 2011.

23. Για το γενικότερο ζήτημα των συνταγματικών επιπτώσεων της τρέχουσας οικονομικής κρίσης, βλ. πλέον Π. Μανιζούφα, Οικονομική κρίση και Σύνταγμα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκουλα, 2014.

Θέλω, εν πρώτοις, να επισημάνω το αυτονόητο: στα Μνημόνια και τις άλλες πράξεις που υπεγράφησαν από τον Μάιο του 2010, αντισυμβαλλόμενος των δανειστών μας και των εκπροσώπων τους δεν ήταν οι ελληνικές τράπεζες, ούτε κάποιες άλλες επιχειρήσεις που αναζητούσαν ρευστό, αλλά το ελληνικό Δημόσιο και, σε ορισμένες περιπτώσεις, η Τράπεζα της Ελλάδος. Διότι, προδήλως, κανένας άλλος εκτός από το κράτος δεν μπορούσε να εξασφαλίσει για τη χώρα τις τεράστιες ποσότητες ρευστού, που χρειάζονταν επιτακτικά –και μάλιστα το ταχύτερο για να αποτραπεί η άτακτη χρεοκοπία. Το γεγονός αυτό και μόνον αναδεικνύει τον νομικά όχι απλώς κρίσιμο αλλά και καθοριστικό ρόλο που καλείται να παίξει το κράτος για την έξοδο από την παρούσα κρίση, κρίση η οποία, σημειωτέον, σε αντίθεση με άλλες χώρες, όπως π.χ. η Ιρλανδία, συμβαίνει να είναι πρωτίστως δημοσιονομική, δηλαδή να αφορά το ίδιο το κράτος. Με άλλα λόγια, το κράτος, αν και ο ρόλος του ως επιχειρηματία περιορίζεται ουσιαστικά, «επιστρέφει». Και τούτο διότι είναι ο μόνος εγγυητής της εφαρμογής των συμφωνηθέντων, τον οποίο αναγνωρίζουν οι δανειστές μας.

Αποφασιστικός όμως είναι ο ρόλος του και πολιτικοπολιτικά. Είτε για την εφαρμογή των συμφωνηθέντων, είτε για την ανάληψη αναπτυξιακών πρωτοβουλιών, όπως ακριβώς συνέβη στο παρελθόν σε όλα τα μήκη και πλάτη την επαύριο πολέμων ή μεγάλων καταστροφών, σε μια δημοκρατία, το κράτος είναι ο μόνος φορέας που «δικαιούται» αλλά και μπορεί να λειτουργήσει ως επιτελικός νους και «επιβλέπων» στην πράξη των δράσεων που συντείνουν στην ανάπτυξη. Της ανάπτυξης η οποία, υπό τις σημερινές ειδικά συνθήκες, αναδεικνύεται καθ' εαυτήν σε δημόσιο συμφέρον ύψιστης προτεραιότητας, από τον βαθμό πραγμάτωσης του οποίου εξαρτάται όχι μόνον η ζωή δεκάδων χιλιάδων ανθρώπων, θυμάτων της κρίσης, αλλά και η επιβίωση του έθνους. Πολιτικά, λοιπόν, μόνον ένας δημοκρατικά νομιμοποιημένος φορέας, μπορεί να εκπληρώσει, αμέσως ή εμμέσως, μια τόσο δυσχερή αποστολή.

Είναι σε θέση σήμερα το ελληνικό κράτος να αναλάβει αυτόν τον ρόλο; Αφήνω κατά μέρος την παλαιά συζήτηση για τις κακοδαιμονίες της δημόσιας διοίκησης στη χώρα μας, το πώς στελεχώθηκε επί δεκαετίες χωρίς αξιοκρατία, τις γνωστές αβελτηρίες στη δράση της και τις δυσχέρειες, υποκειμενικές και αντικειμενικές, στις οποίες προσκρούει η μεταρρύθμισή της. Θα σταθώ μόνο σε τρεις παράγοντες που, αν συντρέξουν, η «επιστροφή» του κράτους δεν θα σημαίνει επιστροφή στο παρελθόν, δηλαδή οπισθοχώρηση, αλλά γύρισμα σελίδας:

Πάνω απ' όλα θα τοποθετούσα την μέριμνα για αξιοκρατική στελέχωση ειδικά των κρίσιμων υπηρεσιών. Οι κομματικές επιλογές δεν μπορεί προφανώς να σταματήσουν από τη μια μέρα στην άλλη. Είναι αδιανόητο εν τούτοις να συνεχίζονται για θέσεις που απαιτούν ειδικές γνώσεις, επαγγελματική επάρκεια και ηθικά ανεπίληπτο παρελθόν. Σε αυτό ο νόμος μπορεί να βοηθήσει. Για να γίνει αντιληπτό τι εννοώ, αρκεί να συγκρίνει κανείς το πώς ρυθμίζεται σήμερα από τον ιδρυτικό του

νόμο –τον ν. 3864/2010- η στελέχωση του Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας, με το τι προέβλεπε στις αρχές της δεκαετίας του 1980 ο ν. 1386/1983 του Γερ. Αρσένη για το Δ.Σ. του διαβόητου ΟΑΕ. Από την άλλη, ένας καλός νόμος δεν εμπόδισε την θλιβερή εξέλιξη της σημερινής ΝΕΡΙΤ. Όσο για την περίπτωση του κ. Χάρη Θεοχάρη δείχνει ότι, για κάποιες πολιτικά ευαίσθητες θέσεις, όπως αυτή του Γενικού Γραμματέα Δημοσίων Εσόδων, η ομπρέλα της τρόικας δεν αρκεί.

Σε αυτό, δηλαδή την επιλογή των αξιότερων, μπορεί –δίχως άλλο- να βοηθήσει η απ' ευθείας υπαγωγή ορισμένων υπηρεσιών και δράσεων στη ευρωπαϊκή εποπτεία και η απαγόρευση της ανάκλησης των αντίστοιχων αξιωματούχων κατά τη διάρκεια της θητείας τους για οποιονδήποτε λόγο, χωρίς έγκριση της αρμόδιας ευρωπαϊκής υπηρεσίας. Έχω κατά νου την απ' ευθείας υπαγωγή των τεσσάρων συστημικών τραπεζών στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, από τη μια, και τη θέση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος, από την άλλη, και θέλω να πιστεύω ότι το ευρωπαϊκό αυτό «μάτι» δεν θα ενδώσει –όπως συνέβη στο παρελθόν με τις λεγόμενες Greek statistics- σε πιέσεις τοπικών παραγόντων ιδεολογικά ή άλλως πως συγγενών.

Θα σταθώ, τέλος, σε έναν τρίτο παράγοντα, που μας αφορά όλους ως νομικούς: τον ρόλο των δικαστών, που είναι διαφορετικός σήμερα απ' ότι ήταν στη δεκαετία του 1980, όταν τα δικαστήρια της χώρας συμπεριλαμβανομένων και των ανωτάτων, σε σπουδαίες πολιτικά υποθέσεις, απέφευγαν να «ενοχλούν» υπέρμετρα τους κυβερνώντες. Σήμερα, αν κρίνει κανείς από τις αποφάσεις που το Συμβούλιο της Επικρατείας εξέδωσε για την Κυριακή αργία²⁴ και για την ιδιωτικοποίηση της ΕΥ-ΔΑΠ²⁵ (όχι όμως και του ΟΠΑΠ²⁶) τα πράγματα φαίνεται να έχουν αλλάξει.

Δεν θέλω βέβαια να σχολιάσω, με την ευκαιρία της παρούσας ομιλίας, το αν οι αποφάσεις αυτές ήταν ορθές ή όχι, ούτε να επανέλθω, με αφορμή το παρόν συνέδριο, στη γνωστή συζήτηση για τα όρια του δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων και το αν είναι σκόπιμη, για να σταματήσει ο δικαστικός ακτιβισμός, η ίδρυση και στη χώρα μας Συνταγματικού Δικαστηρίου. Θέλω απλώς να υπενθυμίσω ότι η εποχή του «αυτός είναι δικός μας και εκείνος δικός τους», ή των «πράσινων» ή «μπλε» συνθέσεων της Ολομελείων των Ανώτατων Δικαστηρίων έχει οριστικά παρέλθει. Και ότι χωρίς στοιχεία που να δικαιολογούν τις επίδικες πολιτικές επιλογές και, κυρίως, χωρίς σοβαρά νομικά επιχειρήματα, οι πολιτικά «ευαίσθητες» υποθέσεις στις μέρες μας δεν κερδίζουν. Εξ ου και η σημασία επισημονικών συναντήσεων, όπως η σημερινή.

24. Προς το παρόν (Δεκέμβριος 2014) μόνο στο στάδιο της προσωρινής δικαστικής προστασίας, βλ. ΕΑ ΣτΕ 307/2014.

25. ΣτΕ(Ολ.) 1906/2014.

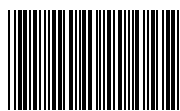
26. ΣτΕ (Ολ.) 1902-3/2014.

Έφθασα στα συμπεράσματά μου: στο πεδίο που μας απασχολεί, δηλαδή το κράτος, η οικονομία και οι επιχειρήσεις, η ιδιομορφία της χώρας μας σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές αντίστοιχου μεγέθους, βρίσκεται βέβαια στην έκταση της κρίσης, που αποδείχθηκε σε μας βαθύτερη, οξύτερη και πιο δυσεπίλυτη απ' ό,τι οπουδήποτε αλλού. Το γιατί θα μπορούσε να αποτελέσει θέμα ενός άλλου συνεδρίου, νομικών και όχι μόνον.

Πέρα από την κρίση, νομίζω ότι χαρακτηριστική ιδιαιτερότητα της χώρας μας είναι το ότι ο παρεμβατικός ρόλος του κράτους δεν έπαψε ποτέ. Ακόμη και στην περίοδο που η μεσουρανούσε η ιδεολογία της απορρύθμισης και του λιγότερου κράτους, οι αντιστάσεις που εκδηλώθηκαν σε μας εναντίον των ιδιωτικοποιήσεων και των μέτρων που απέβλεπαν στον περιορισμό της γραφειοκρατίας ήταν ισχυρότατες. Έτσι, οι αλλαγές που επήλθαν ήταν εν τέλει μικρές. Στη δεκαετία του 1990, μόνον χάρη στις αποφάσεις των δικαστηρίων του Λουξεμβούργου και του Στρασβούργου συνειδητοποιήσαμε ότι κάτι άλλαξε και ότι, στο ευρωπαϊκό περιβάλλον, αν θέλουμε να επιζήσουμε, θα πρέπει να αλλάξουμε μεθόδους, πρακτικές και προ πάντων νοοτροπίες. Μπορεί από τη δεκαετία του 1980 να άλλαξαν κάποια πράγματα, οι μεταρρυθμίσεις όμως που πραγματοποιήθηκαν δεν έθιξαν τελικά τα συσώδη. Ήταν επιδερμικές. Σε κάθε περίπτωση, δεν μπόρεσαν να αποτρέψουν το ναυάγιο του 2010, ούτε τα Μνημόνια.

Συνέβη έτσι, το εξής παράδοξο, στο οποίο συνοψίζεται και η ελληνική ιδιαιτερότητα: στο πεδίο για το οποίο συζητούμε, δηλαδή την οικονομία και τις αγορές, το κράτος «επέστρεψε» χωρίς να έχει «φύγει» ποτέ. Ας ελπίσουμε ότι εφεξής δεν θα είναι πια το ίδιο, αλλά ένα διαφορετικό κράτος.

ISBN: 978-960-562-396-8

15352